

Sygn. akt I ACa 1057/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 6 maja 2016 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie I Wydział Cywilny w składzie następującym:

Przewodniczący: SSA Bogdan Świerczakowski (spr.)

Sędziowie: SA Katarzyna Polańska - Farion

SA Marta Szerel

Protokolant: Karolina Długosz

po rozpoznaniu w dniu 6 maja 2016 r. w Warszawie

na rozprawie

sprawy z powództwa M. A., S. K. i D. F.

przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Rozwoju (poprzednio Ministrowi Gospodarki) oraz Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi

o zapłatę

na skutek apelacji powodów

od wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie

z dnia 2 lutego 2015 r., sygn. akt I C 1209/11

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w Warszawie do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego.

Katarzyna Polańska – Farion Bogdan Świerczakowski Marta Szerel

Sygn. akt I ACa 1057/15

UZASANIENIE

Pozwem złożonym w dniu 2 grudnia 2011 r. przeciwko Skarbowi Państwa – Ministrowi Gospodarki i Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi – J. K. (1), M. A. i S. K. wnieśli o zasądzenie kwot po 187.405,55 zł, zaś D. F. wniosła o zasądzenie kwoty 562.216,65 zł, wraz z odsetkami ustawowymi od 21 grudnia 2009 r. do dnia zapłaty oraz kosztami procesu. Powodowie wskazali, że swoje roszczenia wywodzą z odpowiedzialności pozwanego za wydanie niezgodnych z prawem decyzji nacjonalizacyjnych w przedmiocie przedsiębiorstwa „(...) w mieście Z.”, stanowiących własność poprzedników prawnych powodów, którą to wadliwość stwierdzono we właściwym postępowaniu.

Postanowieniem z dnia 21 listopada 2012 r. Sąd Okręgowy zawiesił postępowanie z uwagi na śmierć powódki J. K. (1), zmarłej 1 listopada 2012 r., oraz podjął je z udziałem jej następców prawnych, tj. M. A. i S. K..

Pozwany wniósł o oddalenie powództwa w całości i zasądzenie kosztów postępowania. Wskazał na nieudowodnienie legitymacji czynnej powodów, zaistnienia szkody i jej wysokości oraz brak adekwatnego związku przyczynowego,

a nadto w toku procesu podniósł jeszcze zarzut przedawnienia roszczenia, wskazując, iż termin przedawnienia należy wiązać z datą wydania decyzji stwierdzającej nieważność orzeczenia o przejściu przedsiębiorstwa na własność Państwa.

Wyrokiem z dnia 2 lutego 2015 r. Sąd Okręgowy w Warszawie oddalił powództwo.

Podstawa faktyczna i prawna rozstrzygnięcia jest następująca.

Zarządzeniem z dnia 5 stycznia 1946 r. Minister Apropowizacji i Handlu ustanowił przymusowy zarząd państwowy nad przedsiębiorstwem Młyny (...) pszenne i żytnie (...)B. w mieście Z.". Przedsiębiorstwo stanowiło własność B. B. oraz J. K. (2) w stosunku 2:1.

Na mocy orzeczenia nr (...) Ministra Przemysłu i Handlu z 24 maja 1948 r. przedsiębiorstwo Młyny:(...)Z. ul. (...)” zostało przejęte na własność Państwa w trybie ustawy z 3 stycznia 1946 r. o przejściu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej.

W dniu 4 grudnia 1952 r. Prezes Centralnego (...) wydał orzeczenie zatwierdzające protokół zdawczo-odbiorczy przedsiębiorstwa, określający jego majątek nieruchomy i ruchomy oraz stan rozliczeń.

Decyzją z dnia 9 marca 2006 r. Minister Gospodarki stwierdził nieważność opisanego wyżej zarządzenia Ministra Apropowizacji i Handlu z 5 stycznia 1946 r. Ww. decyzja została utrzymana w mocy decyzją z dnia 10 maja 2006 r.

Decyzją z dnia 21 grudnia 2009 r. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi stwierdził nieważność orzeczenia Prezesa Centralnego (...) Skupu i (...) z 4 grudnia 1952 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo-odbiorczego przedsiębiorstwa Młyn (...) pszenne i żytnie (...) i Spółka w Z. przy ul. (...).”

Spadkobiercami B. B. byli, w częściach równych, J. B. i A. P.. Spadek po A. P. nabyła D. F.. Spadek po J. K. (2) przypadł W. K.. Spadek po nim nabyli w częściach równych J. K. (1), M. A. i S. K.. Spadkobiercami J. K. (1) są M. A. i S. K. w częściach równych.

Wartość nieruchomości wchodzącej w skład przedsiębiorstwa w dacie przejęcia pod zarząd państwowy według cen aktualnych wynosiła 1.309.000 zł. Wartość ruchomości przedsiębiorstwa według tego samego stanu i cen wynosiła 455.650 zł.

Sąd I instancji oddalił powództwo na skutek uwzględnienia zarzutu przedawnienia.

W odniesieniu do szkód spowodowanych wydaniem przed dniem 1 września 2004 r. ostatecznej decyzji administracyjnej, której nieważność lub wydanie z naruszeniem prawa stwierdzono następnie decyzją nadzorczą, podstawę odpowiedzialności Skarbu Państwa stanowi przepis art. 160 k.p.a. w brzmieniu obowiązującym do 31 sierpnia 2004 r. Za ugruntowane w orzecznictwie uznać należy podzielane przez Sąd zapatrywanie, że wymagalność i przedawnienie roszczenia odszkodowawczego wobec Skarbu Państwa przewidzianego w art. 160 k.p.a. zostały uregulowane w szczególny sposób. Pomimo, że chodzi tu o odpowiedzialność za czyn niedozwolony, nie znajdują zastosowania ogólne przepisy o czynach niedozwolonych i przedawnieniu roszczeń, lecz regulacja szczególna zawarta w art. 160 § 6 k.p.a.

Za decyzję szkodzącą – tą która wywołała uszczerbek w majątku poprzedników prawnych powodów – należy uznać orzeczenie administracyjne z dnia 24 maja 1948 r. W tym orzeczeniu zawarto stwierdzenie, iż przedsiębiorstwa zostają przejęte na własność Państwa z dniem jego ogłoszenia wraz z całym majątkiem ruchomym i nieruchomym oraz wszelkimi prawami. Z tym więc orzeczeniem należy wiązać skutki prawnorzeczowe w sferze własności poprzedników prawnych strony powodowej. Żadne skutki nie mogły już zatem nastąpić w wyniku następczego wydania orzeczenia o zatwierdzeniu protokołu zdawczo-odbiorczego, w którym jako podstawę przejęcia wskazano ustawę z dnia 3 stycznia 1946 r. i orzeczenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 24 maja 1948 r.

Szkoda może być skutkiem wielu zdarzeń, a normalne następstwa badanej przyczyny mogą być zarówno bezpośrednio jak i pośrednio i pozostawać w relacjach wielozłożonych, a w takiej sytuacji ocenie z punktu widzenia kryterium normalności związku przyczynowego podlega zależność wielu czynników kauzalnych w ich wzajemnych powiązaniach, zaś ustalenie, że zachodzi normalny związek przyczynowy wymaga zbadania, czy gdyby dane zdarzenie nie wystąpiło, powstałby określony skutek (*conditio sine qua non*) oraz, czy pojawienie się przyczyny badanego rodzaju zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia rozpatrywanego skutku, poprzez jej współistnienie i współdziałanie z innymi czynnikami. Jeżeli odpowiedź na te pytania okaże się twierdząca, będzie to równoznaczne z wystąpieniem normalnego związku przyczynowego (wyrok Sądu Najwyższego z 04.10.2012 r., I CSK 665/11, LEX nr 1228533).

Wydanie orzeczenia z dnia 24 maja 1948 r. stanowiło niezbędny warunek i przyczynę przystąpienia do sporządzania protokołu zdawczo-odbiorczego i jego zatwierdzenia w dniu 4 grudnia 1952 r., natomiast nie można odwrócić tej kolejności. Deklaratoryjne orzeczenie stwierdzające, jakie składniki majątkowe przeszły na własność Państwa miało charakter dopełniający wobec orzeczenia o przejściu przedsiębiorstwa na własność państwową. Nawet jeżeli późniejsze orzeczenie stawało się integralną całością z orzeczeniem z 24 maja 1948 r., to nie zmieniało to jego uzupełniającego charakteru, a brak wydania orzeczenia zatwierdzającego protokół zdawczo-odbiorczy (wskutek np. zaniebdania) nie czyniło pierwszego orzeczenia wadliwym, ani nie wstrzymywało przejścia majątku przedsiębiorstwa na własność Państwa. Zatwierdzenie protokołu stanowi - zgodnie ze stanowiskiem sądownictwa administracyjnego - czynność techniczną. Wprawdzie objęcie składników majątkowych protokołem zdawczo-odbiorczym wymagało ustalenia, że stanowią one majątek przedsiębiorstwa, ale po zatwierdzeniu, mającym jedynie znaczenie deklaratoryjne, protokół ten jest jedynie dowodem świadczącym o tym, że dane przedsiębiorstwo z określonymi składnikami przeszło na własność Państwa z mocy ustawy nacjonalizacyjnej. Z tego względu orzeczenie zatwierdzające protokół zdawczo-odbiorczy ma charakter prawnoprocesowy, a nie materialnoprawny, czyli nie wywołuje skutków w sferze prawa rzeczowego. Późniejsza decyzja nie zmieniała w żadnym zakresie sytuacji prawnej wytworzonej przez wadliwą decyzję z 1948 r. i nie pozbawiała poprzednich właścicieli bądź ich następców prawnych własności przedsiębiorstwa, zatem decyzja ta nie może być podstawą naprawienia szkody w trybie art. 160 k.p.a. Nie wyrządzała dodatkowej szkody, stanowiła następstwo wydania orzeczenia nr 30. Nie jest bowiem możliwe, aby wcześniejszy skutek pozbawienia osób uprawnionych prawa własności mógł ponownie nastąpić wskutek wydania decyzji Prezesa Centralnego (...)

Powyższa ocena skutkuje przyjęciem, że trzyletni termin przedawnienia z art. 160 k.p.a. upłynął najpóźniej – wedle korzystniejszej dla powodów interpretacji – z dniem 10 maja 2009 r. Pozew w niniejszej sprawie został wniesiony w dniu 2 grudnia 2011 r., a zatem znacznie po upływie wyżej wskazanego terminu przedawnienia. Sąd nie dopatrywał się okoliczności usprawiedliwiających opóźnienie w dochodzeniu roszczenia z przywołaniem treści art. 5 k.c. Wybór przez powodów sposobu postępowania poprzez kwestionowanie kolejnych rozstrzygnięć administracyjnych w drodze przysługujących im środków zaskarżenia w tym trybie nie mógł mieć znaczenia dla biegu terminów prawa cywilnego. Powodowie nie powoływali się na żadne nadzwyczajne zdarzenia uniemożliwiające im staranne zadbanie o swoje interesy przed upływem terminu przedawnienia.

Powodowie wnieśli apelacje: osobno D. F. oraz wspólnie M. A. i S. K..

D. F. zarzuciła naruszenie: art. 361 § 1 k.c., art. 160 § 1 i § 6 k.p.a. w zw. z art. 5 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 162, poz. 1692 ze zm.), art. 120 § 1 k.c., art. 236 k.p.c. i art. 5 k.c. (w przypadku przyjęcia zgodnie z wyrokowaniem sądu I instancji, że termin przedawnienia roszczenia upłynął w dniu 10 maja 2009 r.). Wniosła o zmianę wyroku i uwzględnienie powództwa, ewentualnie uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

M. A. i S. K. zarzucili naruszenie: art. 233 § 1 k.p.c. i art. 328 § 2 k.p.c., art. 160 § 1 i 2 k.p.a. w zw. z art. 5 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny i w zw. z art. 361 § 1 k.c., art. 120 § 1 k.c. oraz art. 160 § 6 k.p.a. w zw. z art. 5 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny a także nieuwzględnienie rozszerzenia powództwa do kwot po 294.108,33 zł. Również wnieśli o zmianę wyroku i uwzględnienie powództwa, ewentualnie uchylenie orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Pozwany wniósł o oddalenie apelacji.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Obie apelacje mają uzasadnione podstawy.

Sąd Okręgowy błędnie zastosował art. 361 § 1 k.c. przyjmując, że decyzją szkodzącą, która wywołała uszczerbek w majątku poprzedników prawnych powodów, było wyłącznie orzeczenie(...) Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 24 maja 1948 r., które to zostało uznane za nieważne i wyłączone z obrotu prawnego w dniu 9 marca 2006 r. decyzją Ministra Gospodarki o nr (...) Orzeczenie Prezesa Centralnego (...) Skupu i (...) z dnia 4 grudnia 1952 r. w sprawie zatwierdzenia protokołu zdawczo - odbiorczego, które to zostało uznane za nieważne i wyłączone z obrotu prawnego w dniu 21 grudnia 2009 r. decyzją Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi o nr (...) było z orzeczeniem z 24 maja 1948 r. nierozzerwalnie związane, co zresztą zostało stwierdzone w uzasadnieniu tej drugiej decyzji nieważnościowej: „Ponieważ orzeczenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 24 maja 1948 r. w części dotyczącej przedmiotowych młynów oraz Prezesa Centralnego (...) z dnia 4 grudnia 1952 r. są ze sobą nierozzerwalnie związane...” (k.119). Ów związek wynika stąd, że zgodnie z §71-75 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 stycznia 1947 r. w sprawie trybu postępowania przy przejmowaniu przedsiębiorstw na własność Państwa (Dz.U.1947.16.62) sporządzenie i zatwierdzenie protokołu zdawczo-odbiorczego było konstytutywnym elementem nacjonalizacji przedsiębiorstw w myśl ustawy nacjonalizacyjnej z dnia 3 stycznia 1946 r. Miało wprawdzie charakter jedynie prawnoprocesowy i nie wywoływało skutków w zakresie prawa rzeczowego (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 11 grudnia 2009 r., V CSK 182/09, Lex nr 688049 i z dnia 24 marca 2010 r., V CSK 317/09, Lex nr 898276), jednak zatwierdzenie tego protokołu miało istotne znaczenie z punktu widzenia przedmiotu nacjonalizacji (określenia jej zakresu), skoro wskazywał on z jakich składników majątkowych składało się przejmowane przedsiębiorstwo. Zatwierdzony protokół zdawczo-odbiorczy jest jedynym dowodem świadczącym o tym, że dane przedsiębiorstwo z określonymi składnikami przeszło na własność Państwa z mocy ustawy nacjonalizacyjnej. Zatem w przypadku wydania decyzji administracyjnej zatwierdzającej protokół zdawczo-odbiorczy zachodziła potrzeba przeprowadzenia odrębnie postępowania w celu stwierdzenia jej nieważności. W rozpoznawanej sprawie potwierdzeniem zasadności tej oceny jest decyzja nadzorcza Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 grudnia 2009 r. Uzyskanie tego rodzaju decyzji nadzorczej jest warunkiem dochodzenia odszkodowania za wydanie wadliwej decyzji nacjonalizacyjnej. Obowiązkiem powoda jest bowiem wykazanie między innymi wysokości szkody a dla oceny wysokości roszczenia odszkodowawczego istotne znaczenia ma stwierdzenie w jakim zakresie mienie przedsiębiorstwa zostało przejęte na własność Skarbu Państwa niezgodnie z prawem.

Konsekwencją nierozzerwalnego związania obu opisanych decyzji oraz niezbędności uzyskania także decyzji stwierdzającej nieważność orzeczenia zatwierdzającego protokół zdawczo-odbiorczy musi być zakwestionowanie przyjętego przez Sąd Okręgowy stanowiska, że badanie *conditio sine qua non* wypada negatywnie odnośnie orzeczenia z 4 grudnia 1952 r. Przyjmując, że bieg przedawnienia z art. 160 § 6 k.p.a. rozpoczął się przed wydaniem decyzji nadzorczej z 21 grudnia 2009 r., Sąd naruszył ten przepis (por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2013 r., I CSK 55/13, Lex nr 1523360). Trzyletni termin przedawnienia roszczeń objętych sporem w istocie rozpoczął bieg 22 grudnia 2009 r. a zatem w dniu wniesienia pozwu, tj. 2 grudnia 2011 r. (data nadania pozwu w urzędzie pocztowym - k.35), nie upłynęły jeszcze trzy lata. Pozwany nie mógł zatem uchylić się od zaspokojenia roszczenia z powołaniem na przedawnienie (art. 117 § 2 k.c.).

Przesądzenie, że roszczenie nie uległo przedawnieniu czyni bezprzedmiotowym odnoszenie się do zarzutu naruszenia art. 5 k.c., zgłoszonego tylko na wypadek nie uwzględnienia podstawowej argumentacji powódki.

Wskutek nieprawidłowego uwzględnienia zarzutu przedawnienia Sąd I instancji oddalił powództwo bez oceny przesłanek odpowiedzialności pozwanego, przy czym nie zbadał też merytorycznych zarzutów pozwanego odnoszących się do sporządzonej w sprawie opinii biegłego (wyceny nieruchomości), w szczególności dotyczących daty, według której przyjęto stan przedmiotowej nieruchomości (pismo procesowe – k. 628-633). Tym samym Sąd nie rozpoznał istoty sprawy (por. np. postanowienie Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2015 r., V CZ 35/15, Lex nr 1768882),

co skutkowało wydaniem wyroku kasatoryjnego. W toku ponownego rozpoznania sprawy (merytorycznego) winien Sąd mieć na uwadze pominięty w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku fakt, że do akt sprawy zostało złożone pismo procesowe zawierające rozszerzenie powództwa (782-783) – kwestia ta została objęta zarzutami apelacji powodów. Zwraca przy tym uwagę fakt, że pismo to, którego złożenie odnotowano w protokole rozprawy, nie zawiera podpisu wobec czego winien tu znaleźć zastosowanie art. 130 § 1 k.p.c.

Z przedstawionych względów Sąd Apelacyjny orzekł jak w sentencji wyroku na podstawie art. 386 § 4 k.p.c. i art. 108 § 2 k.p.c.